

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 94(497.11)“1941/1944”:929Nedic M.
ПНР

МИЛЕНА МЕДИЋ

Студентски центар Нови Сад
Нови Сад

ВЛАДА МИЛАНА НЕДИЋА 1941-1944

Сажетак: Биолошко истребљење српског народа, неуспех Комесарске управе Милана Аћимовића у сузбијању комунистичке револуције, и сурове одмазде Немачког окупатора који су претили да потпуно униште српски народ, главни су моменти који су утицали на генерала Милана Недића да покуша спасти српски народ даље трагедије. Милан Недић на захтев Немаца 1941 формира владу „Народног спаса” у окупираној Србији. Намера Милана Недића била је да спасе што више српских живота и да од мале и окупиране Србије направи оазу за избегле Србе из осталих делова окупиране Југославије.

Кључне речи: Милан Недић, окупација, комесарска управа, Влада народног спаса, оружане снаге, задружна држава, просвета и култура.

Увод:

Милан Недић је рођен 20.августа 1877.године у Грчкој а живот је изгубио 4.фебруара 1946.године. У Првом светском рату командовао је пуком и бригадом, а после рата командант дивизије, командант Треће армије и начелник главног Генералштаба. У неколико влада био је министар војске и морнарице. У априлском рату је био командант Треће групе армије.

МИЛЕНА МЕДИЋ

На захтев Немаца и истакнутих српских политичара и интелектуалаца, Милан Недић формира владу у окупираној Србији. Веровало се да је једини излаз из тешке ситуације у којој се отаџбина нашла да се управо земља повери једном од угледних грађана Србије. Тај избор је пао на генерала Милана Недића.

Намера Милана Недића је била да спасе што више српских живота и да од мале и окупиране Србије направи оазу за избегле Србе из осталих делова окупиране Југославије. По њему, отпор окупатору није требао пружити зато што је то водило физичком уништењу српског народа, јер, као што је познато, по Хитлеровом личном наређењу, окупатор је за сваког убијеног немачког војника стрељао 100 цивила, а за рањеног је стрељао 50. Такав облик одмазде Немци нигде другде нису спроводили осим у Србији. У таквој ситуацији Недић је сматрао да су комунисти главно зло за српски народ, и стога, читав свој рад посвећује борби против НОП-а. Његово место у новијој српској историји ни до данас није дефинисано. То сасвим сигурно, не може учинити ни овај рад.

Успостављање српске управе у условима окупације

Комесарска влада

Како би лакше остварили своје војне, привредне, политичке и друге планове, Немци су у окупираној Србији изградили сложен систем власти, а одмах затим приступили и организовању једне српске административне управе.

Војни заповедник Србије, генерал Ферстер, обавио је већ 23. априла 1941. године разговор са неколицином бивших југословенских министара и представника политичких партија, ради договора о формирању комесарске управе. Седам дана касније, после саветовања са бившим шефом полиције у Београду и министром унутрашњих послова у Стојадиновићевој влади, Миланом Аћимовићем и вођом „Збора”, Димитријем Љотићем, била је формирана „српска цивилна управа” тј. влада комесара.¹

Савет комесара имао је структуру владе са комесарима – министрима, који су стајали на челу одговарајућег ресора. Милан

¹ Као датум формирања Савета Комесара у неким публикацијама се наводи 30. април, а у неким 01. мај 1941.

Аћимовић је заузео положај председника Савета и комесара за унутрашње послове, док су остали комесари били: за Министарство просвете – Ристо Јојић, за министра Правде – Момчило Јанковић, за Министарство пошта, телеграфа и телефона – Душан Пантић, за Министарство грађевина – Станислав Јосифовић, за Министарство привреде – инж. Милосав Васиљевић, за Министарство социјалне политике – др. Стеван Ивонић, за Министарство финансија – Душан Летица, за Министарство исхране – Јеремија Протић. (Петрановић Бранко, 1992:135)

Мада формиран да буде извршно-управни орган војног заповедника, Савет комесара је желео да себе види као српску владу, која би, уз ослонац на Немце, остварили националну интеграцију Срба на простору разбијене југословенске државе и „заслужила” да српском народу буду осигурани што бољи услови у новом европском поретку. Аћимовић је тражио да се Србији припоје Косово, Скопље и Црна Гора, обухватања српског становништва Хрватске и Санџака као вековних етнографских граница српског народа. (Борковић Милан, 1985:38) Овакво обједињавање српских земаља и становништва у оквиру проширене Србије било је потпуно нереално. Незавосно од Хитлеровог неповерења према Србима, никако није могао бити запостављен интерес НДХ и осталих Хитлерових савезника, да би се ова комбинација остварила.

Петнаестак дана после образовања, 16.маја 1941. године, Савет комесара донео је свој програм рада, а затим и „Меморандум” владе комесара Аћимовића о обнови Србије и њеног привредног подручја под немачком војном, заповедничком и врховном заштитом. (Борковић Милан, 1985:42)

Савет комесара одмах је приступио обнови и попуни старих банских управа: Дунавске, са средиштем у Смедереву; Моравске, са средиштем у Нишу, Дринске, са седиштем у Ваљево; среских начелстава и општинских управа. Осим тога, Савет је обновио и старе управне судове и тужилаштва. У Београду су, на пример, већ 1.маја почели да раде: Касациони суд, Управни суд и стални Изборни суд трговачке коморе; 2.маја; Окружни и Апелациони суд за град Београд; 5.маја: Срески суд за врачарски срез и Трговачки суд за град Београд. Државно тужилаштво за град Београд, по налогу фелдкомандантуре, почело је да ради 22. априла 1941. год.

Паралелно са обнављањем управног апарата, Савет комесара обновио је и жандармерију, полицију и друге институције чувара реда и мира. Привремено су били формиран и штабови Дунавског и Дринског жандармеријског пука, као и многе чете са својим војводама и станицама. Јуна месеца била је установљена и Команда српске жандармерије, на чијем се челу од тада (22.јуна), па до 12.септембра 1941. године налазио потпуковник Јован П. Тришић.

Из краљевине Југославије наслеђена је управа града Београда и у њој подређена Специјална полиција.

Главни задатак Савета комесара састојао се у томе да придобије становништво Србије за политику реда и мира, тако потребној пред одлучујуће битке на Истоку; да открије британске агенте и масоне, да одстрани непријатеље из управног апарата и просвете, да оживи привредни живот и обезбеди што систематичније привредно искоришћавање Србије. Средином маја 1941. године Немци су повели истрагу у вези са пучем од 27.марта, тј. о одговорности криваца за избијање рата између Југославије и Немачке. Овај посао постављен је такође и Комесаријату. За његово извршење формирана је комисија од три члана: Танасија Динића, као председника, Ђорђа Перића и Михајла Ђорђевића. Није тешко закључити да је читав овај процес требао да послужи у пропагандне сврхе. Наиме, требало је оптужити емигрантску југословенску владу, која је у „дослуху” са Енглезима, и пучисте, са Душаном Симовићем на челу, да су стварали план да са Совјетским Савезом закључе уговор о узајамној помоћи.

Током маја месеца Комесаријат су притискали и многи задаци: замена старих новчаница, смештај многобројних избеглица којих је у то време било већ на десетине хиљада,² обнављање рада Црвеног крста, који је требао да се ангажује у проналажењу ратних заробљеника, вођењу бриге о њима, омогућавању њихове преписке с породицом, слању пакета итд.

² Према евиденцији Немачких окупационих власти, до пред крај августа 1941. била је регистрована 161 000 избеглица. Међутим ова висока бројка није ни близу потпуна, поред осталог зато што њиме није обухваћено становништво протерано са Косова и Метохије.

У надлежности Савета комесара улазила је и борба против комуниста и свих осталих симпатизера НОП-а. На дан напада Немачке на Совјетски Савез, шеф Управног штаба војног заповедника Србије, Харолд Тунер, издао је наређење Милану Аћимовићу да похапси све комунисте и учеснике у шпанском грађанском рату и спроведе их у концентracиони логор у Београду.

У акцији хапшења комуниста, која је почела око поднева 22. јуна 1941. године, већ како у којем месту, осим српске полиције и жандармерије учествовали су и припадници немачке полиције и немачке регуларне војске. Мада добро организована, ова акција није донела жељене резултате. Наиме, до 1. јула 1941. године, било је ухапшено свега 400 лица, највећим делом само сумњичених да су комунисти. (Каримировић Васа, 1995:746)

Немци су од Комесаријата тражили да реорганизује Београдски универзитет, у коме су видели не само најистакнутију наставно-научну институцију Србије већ и највеће комунистичко жариште и расадник марксистичке образоване омладине у Југославији. (Петрановић Бранко, 1992:138)

Замишљена реформа Универзитета требало је уместо аутономног створити дириговани универзитет. Јонићева реформа тражила је да се Универзитет постави на принципима интегралног васпитања, усмеравање школе које би водиле рачуна о културном напретку Србије. Она је требало да измени духовно стање омладине, да потисне утицај декадентног Запада и одбаци идеју интернационализма. Србији су, по његовом мишљењу, била потребна покољења преваспитана у духу националне и социјалне дисциплине, „национална елита”, која би препородила Универзитет, са Димитријем Љотићем, Велибором Јонићем, Владимиром Велмар Јанковићем и Данилом Грегорићем на челу. (Петрановић Бранко, 1992:140)

Иако је Савет комесара чинио све да спроведе немачка наређења, он је у ствари имао веома мало стварне власти. Шта више временом је почео да губи поверење самих Немаца. Главни разлог што ће га они убрзо и распустити било је незадовољство ефектом његовог рада, поготово на пољу одржавања реда и мира. (Марјановић Јован, 1964:95)

Реконструкција Комесаријата, извршена 10. јуна 1941. године, није успела да побољша нову ситуацију.³ Сви његови говори, изјаве и наређења бивали су све мање ефикасни. Тако се и чувени Апел српском народу, као једна од пропагандних мера просветне власти завршио потпуним неуспехом.

Комесари су већ довољно били компромитовани од већег дела становништва, а осим тога, почели су међусобно да се оптужују и разилазе. Као један од узрока неефикасности овог тела, комесари Милосав Васиљевић и др Стеван Ивонић наводе ограниченост његове надлежности. Навели су и то да је у земљи почела да преовлађује анархија, да органи власти не показују довољно снаге, да је становништво преплашено, да Немци нису показали довољно труда у борби проти комунизма и да је њихова реакција чешће погађала невинне. (Борковић Милан, 1979:80)

После дужих консултовања, на предлог Управног Штаба, војни заповедник Србије распустио је „комесарску владу” 29. августа 1941. године и поставио нову, са бившим министром војске, генералом Миланом Ђ. Недићем на челу.

Недићева „Влада народног спаса”

Милан Недић је спадао у ону малу групу генерала југословенске војске која после априлског рата није депортована у немачко ратно заробљеништво. Наиме, одмах после обављених формалности око капитулације, он се већ 19. априла налазио у кругу своје породице и становао у Београду, у Господар - Јевремовој улици. (Борковић Милан, 1979:88) Изгледа да су га Немци већ тада имали на уму, мада се као кандидат за председника српске владе у немачким документима спомиње тек 14. јула 1941.

Паралелно са акцијом коју су водили немачки окупациони органи за промену „комесарске владе” заузимали су се и многи српски политичари. Интересантно је истаћи да су два највећа ривала, Димитрије Љотић и Милан Аћимовић, сваки из својих интереса, подржавали Недићеву кандидатуру. Наиме Љотић није трпео Аћимовића због његове предратне страначке припадности

³ Уместо Ристе Јојића за министра просвете досао је Велибор Јонић, уместо Лазе Костића комесара саобраћаја досао је Ранислав Аврамовић, уместо Јеремије Протића за комесара исхране постављен је Будимир Цвијановић.

(био је Стојадиновићев присталица) али и због веза које је овај врло рано успоставио са четничким покретом Драже Михајловића. На другој страни, Аћимовић је био свестан да његов Савет комесара неће још дуго издржати. Из страха да Немци кандидатуру за састав нове владе не повере Љотићу, он такође пристаје за Недића.

За Милана Недића су се изјасниле и најистакнутије политичке личности, представници комора, удружења, Универзитета, међу којима индустријалац Влада Илић, професор Илија Пржић, Александар Цинцар-Марковић и други.

У време прихватања незахвалне дужности, Недић је био упознат са могућношћу да се Србија подели између балканских савезника Трећег Рајха. Био је упозорен да би се за ликвидацију немира могле искористити мађарске, бугарске и усташке снаге. Недић се суочавао и са немачком одлуком да они сами приступе одмазди над целим српским народом. После 48 сати, колико је имао за размишљање, Недић се прихватио дужности председника владе, иако је истицао да је стар, свестан разграђености земље, чињеница да је војска у ропству и да „црвени” прете да надвладају. (Петрановић Бранко, 1992:219)

У виду меморандума, Милан Недић је 27. августа 1941. године упутио Управном штабу услове под којима би прихватио положај председника владе. У једном делу овог документа писало је следеће: „Позван од стране немачких меродавних органа да се изјасним по питању замене досадашње комесарске владе једном новом управом, којој би ја стајао на челу, разматрао сам целокупни положај, како са г. Комесарима, тако и са истакнутим представницима српског народа у Београду, и нашао да се могу примити понуђеног положаја ако се војни заповедник изволи сагласити са овим условима рада”:

I Општи

- 1) да се образује српска влада која управља свим пословима државе и народа српског на овој територији под надзором Војног заповедника у Србији;
- 2) да се одобри српској влади сила, без које се не може остварити ред и мир у земљи и то:

- а) жандармерија у јачини 10.000,
 - б) потерне народне јединице формиране и командоване српским старешинама, чија ће снага до 30.000 утврдити стварном потребом српске владе и одобрењем Војног заповедника у Србији,
 - в) оружје и оружану опрему даје војни заповедник у потребној количини од запленаог оружја бивше југословенске војске
- 3) да се помогне ратним заробљеницима у Немачкој
 - 4) побољшати досадашње и административне границе Србије
 - 5) ефикасно обустављање убијања, прогона Срба под Хрватима, Бугарима и Мађарима

II Посебно:

- 1) да се дозволи образовање једног политичкој савета – Сабора који би утврдио, објавио и борио се за нове смернице српског народа
- 2) у унутрашњој политици:
 - а) борба против комунизма у првом реду је ствар српског народа и његове владе; оружана немачка сила потпомаже уколико средства српске владе не буду довољна; у случају саботаже против немачке војске, репресивне мере морају погађати само праве кривце, а никако недужна лица, па зато ове мере предузети тек по хитном прибављању података код српских власти.
 - б) с обзиром да је немачка војна сила успоставила Србију, потребно је одобрити државне и националне амблеме итд. (Борковић Милан, 1979:102)

Недићева влада образована је је 29. августа 1941. године и то у следећем саставу:

- Министар унутрашњих послова Милан Недић
- Министар грађевина инж Огњен Кузмановић
- Министар саобраћаја Јосиф Косић
- Министар рада Панта Драшкић
- Министар финансија др Љубиша Ликић
- Министар правде др Чедомир Марјановић
- Министар народне привреде Михаило Олћан
- Министар просвете др Милош Тривунац
- Министар социјалне политике и народног здравља др Јован Мишковић

Из списка министара може се закључити да су у влади седела три генерала: Милан Недић, Јосиф Косић и Панта Драшкић

(Недић је резервисао место и за четвртог – Данила Калафатовића, који се налазио у ратном заробљеништву). Пада у очи и чињеница да је највећи број министара били представници Љотићеве и Стојадиновићеве групе, мада влада није формирана по неком страначком критеријуму.

Четири дана после образовања своје владе, 2. септембра 1941. године, Милан Недић се обратио српском народу једним говором преко радија, који је, у ствари, био декларација његове владе. Недић је рекао: „Дошао сам на власт да спасавам народ да се међусобно не истребе; да завлада ред и мир, рад и братство, да сачекамо свршетак рата здружени под српским барјаком. Само слога Србина спасава. Шта ми можемо сада учинити! Ништа. Само себи зло. Ми смо зрно песка у узбурканом светском мору. Данас се врше обрачуни највећих светских сила. Ту ми нити можемо помоћи нити одмоћи. Немој да се мешамо у туђе ствари, јер ко се меша у туђе ствари, извуче обично дебљи крај...”. (Слијепчевић Ђоко, 1978: 306, 307)

Представљао је себе „оцем Србије”, човеком који је омогућио српском народу да преживи катастрофу са којом је био суочен.

Милан Недић није признавао Југославију, али је краља славио. Настојећи да око себе окупи што више Срба и тиме створи што јачи фронт и против партизана и против покрета Драже Михајловића, Недић је покушао да придобије Српску православну цркву. За њега су наине, постојала само два симбола око којих се могао окупити српски народ: краљ и СПЦ.

Августа 1941. године, Недић је од СПЦ захтевао да потпише један јавни апел, у коме су се нападали комунисти и партизани. Апел су потписали: епископ нишки Јован, зворничко-тузлански Нектарије и Валеријан, а заједно са њима и добар део највиђенијих београдских интелектуалаца. (Казимировић Васа, 1995:1134) На састанку са осморицом архијереја, 20. октобра 1941. године, Недић је поново апеловао на епископат. Делегација СПЦ са митрополитом скопским Јосифом показала је потпуно разумевање за смирење земље и иступила против разорних елемената, у првом реду комуниста.

Недићеву владу осудили су комунисти, односно партизански покрет, краљевска избегличка влада, па и Дража Михајловић.

Недић није био прихватљив ни за савезнике, јер је непрестано нападао западне земље, а Министарство спољних послова, са Рибентропом на челу, имало је скептичан став.

Политички и национални програм Милана Недића

Четири дана по ступању на дужност председника владе, 2. септембра 1941. године, Милан Недић је објавио свој политички програм у тзв. декларацији, износећи циљеве и основне задатке своје владе. Ти задаци су се, укратко, сводили на следеће: да ће сопственим снагама сломити ослободилачки покрет и Комунистичку партију, која овим покретом руководи; да ће завести ред и осигурати мир у земљи; да ће обезбедити исхрану и огрев народу; да ће обновити привреду и увести обавезну службу рада; да ће формирати српску војску.

Интимно, са својим најближим пријатељима и сарадницима, Недић је правило и неке своје планове, који су предвиђали: прво, стварање јединствене српске војске; друго, изградњу добро организоване и чврсте унутрашње управе; треће, обједињавање свих грађанских политичких снага под Недићевим руководством; четврто, проширивање граница Србије и стварање „Велике Србије” и пето, усаглашавање унутрашњег уређења државе са њеним стварним потребама. (Борковић Милан, 1985:125)

Милан Недић је наставио са Аћимовићевим покушајима сабирања српских територија. За њега је идеја Велике Србије била изнад идеје Југославије. Стварање нове Србије на сељачким основама, враћањем на традицију „Милошевске сељачке политике”, за Недића је представљало повратак српског народа самом себи. Изјашњавао се за поборника континуитета српског развитка, јер се радило о настављању пута којим су ишли српски преци. „Тај пут је стари пут, којим су ишли наши преци, да сви Срби буду оно што су били: једна душа, једна мисао, једно тело. То треба да буде и сада, да се сви Срби окупе, да буде Србија здрава и јака. Да буде само српска политика, да сви Срби иду за својом памећу и да је гледају својим очима”. (Петрановић Бранко, (1992: 221, 222)

Недићева национална политика очекивала је на идеализирању прошлости, духа српског човека и његових моралних својстава. С обзиром да је ова духовна својства везивао само за Србе, Недић је закључивао да су они изборна нација, јединствена и супростављена нацијама које немају такве особине. Гледао је на српски народ као на хомогену, компактну масу, отпорну на све „увезене” идеологије, нарочито на комунизам. Недић је величао породицу, цркву и веру као једини начин очувања Срба и српства.

Као главни аргумент у прилог проширења граница Србије, Недић је првих месеци 1942. године истицао да се велики број српског становништва налази ван граница Србије, да се над њима врше злочини, да у Србију свакодневно пристижу хиљаде избеглица из свих крајева окупираних Југославије. Због свега тога, целокупно српско становништво треба окупити на једном месту, сматрао је Недић.

У првој фази, Недићева влада претендовала је на источни део Босне и део Херцеговине (негде око 17 срезова), затим на Срем и део Далмације. У вези са тим, Милан Недић је, са својим братом Милутином (вратио се из заробљеништва почетком 1942. године) и осталим сарадницима у влади, написао обиман меморандум и упутио га почетком фебруара 1942. године генералу Бадеру, војноуправном команданту Србије. Са садржином меморандума били су упознати и мајор Јездимир Дангић, командант четника Дража Михајловић у источној Босни, капетан Јозеф Матл, шеф Абвера при Штабу војноуправног команданта. Цео документ је био поткрепљен цифрама, скицама, многим аргументима који су ишли у прилог тези о припајању поменутих територија Србији. У закључном делу меморандума дословно се каже: „Укупно, дакле, имало би да се исели са српске стране преко нове граничне линије католика: из Херцеговине – 137.140, из Босне – 392.591, из Далмације – 111.365, из Срема – 130.072. Свега: 771.168. А са територије која припада Хрватској имало би да се пресели преко нове граничне линије православних: из Босне – 142.265, из Срема – 6.567, из Словеније – 145.797, из Хрватске – 386.674, из Далмације – 83.960. Свега: 750.263.” (Борковић Милан, 1979:227)

Поменути меморандум је преко војноуправног команданта био достављен и влади Рајха у Берлину, али у вези са њим није

донето никакво решење. Тек пред крај фебруара 1942. године Харолд Турнер је саопштио Недићу да његови захтеви нису одбијени, већ само одложени.

У састав Велике Србије, поред поменутих територија, требало је да уђу и територије Црне Горе и Санцака. У вези са тим, Недић је одржао више састанака са представницима италијанских окупационих власти, без знања Немаца.

По свему судећи, и италијански окупатор је имао некакву своју рачуницу да контактира са Недићем па му је, вероватно, и дао некаква обећања. Углавном Недић је већ 4. марта 1942. године одржао седницу владе на којој се расправљало о мерама које треба преузети како би се Санцак и Црна Гора припојили Србији.

Неколико дана касније, Недићева влада упутила је и проглас народу Црне Горе: „Сада вам, ево, и ми долазимо у помоћ да заједнички раме уз раме гребемо „губу из торине” и да удружени бранимо јунаке Црне Горе од комунистичких бандита који снују пропаст српском народу. Долазимо вам у име генерала М. Недића, председника владе народног спаса, како би Црна Гора и даље остала оно што је била, земља чојства и јунаштва и понос целом српском народу...” (Казимировић Васа, 1975:1122)

Из Берлина и Команде Југоистока, редовно су стизала упозорења војноуправном команданту Србије да по сваку цену спречи контакте Италијана са Недићевом владом. Интересантно је да су генерали Бадер и цео његов штаб били у уверењу да је Недић са својом владом „аутсајдер” у целом овом случају, а да су главни актери Италијани:” ...Италијани нуде Србима подршку за успостављање Велике Србије, и то на штету Хрватске и при том наваљују веома снажно с отвореним образложењем да ново уређење овог простора за којим теже Италијани мора бити спроведено пре слома Русије. Покушавају и посредним путем да Србе поново изиграју против Хрвата...”

Пошто су Немачке окупационе власти заузеле енергичан став према контактима са Италијанима, Недић се за извесно време повукао. Видео је да у то време, када силе Осовине воде одлучујуће битке на Источном и Западном фронту, нема ништа од проширења граница и стварања Велике Србиле. Међутим, цео свој проблем Недић није скинуо са дневног реда. Користио је сва-

ки погодан моменат да истакне тежак положај становништва српске националности у суседним покрајинама, оптужујући за то Хрвате, Албанце и друге; говорио је о скученом простору тадашње окупирани Србије и неопходности проширења њених граница.

Извршавање свог главног задатка, борбе против народноослободилачког покрета и завођење реда и мира у земљи, Милан Недић је одмах започео. Прво је, 6. септембра 1941. године, на рођендан краља Петра II, извршено формирање првих војних јединица под називом „српски оружани одреди”. Сви су они одмах упућени у борбу против устаника, у Мачву. Девет дана касније, 15. септембра, образован је Први добровољачки одред и основана Српска добровољачка команда, са пуковником Костом Мушицким на челу. Коначно, 22. фебруара 1942. године, Недић је формирао Српску државну странку, која је, углавном, представљала полицијску трупу за одржавање реда и мира у градовима и насељеним местима. У борби против партизана, Недић се у почетку могао ослонити и на четнике Косте Миловановића Пећанца, прослављеног јунака из Првог светског рата.

Када је смиривањем једног дела четника и ликвидирањем „Ужичке републике”, успостављен ред и мир, Недићева влада приступила је оживљавању привреде у земљи. Наиме, окупацијом и уништењем Југославије дошло је и до разбијања привредног организма што је, наравно, утицало на карактер и интезитет производње. Осим тога, индустрија у Србији суочила се и са недостатком радне снаге, оскудицом стручњака, дефицитних сировина, погонског горива, са поквареним и дотрајалим машинама.

Привредна министарства Недићеве владе била су независна, радећи по налозима и надзором Главног опуномоћеника за привреду Франца Хојхаузена. По немачким упутствима доношени су планови о диригованој привреди, које је стручно разрађивала група у српском Министарству привреде, а планове пољопривреде Министарство за пољопривреду. Ова два Министарства била су огромна бирократска организација са по 2.000 запослених службеника.

Индустријска предузећа у Србији су после окупације била обухваћена у 29 великих фирми. Крајем 1941. и почетком 1942. године прорадили су готово сви индустријски објекти: Ссртид-

Смедерево, фабрика вагона Крушевац, Вистад-Ваљево, фабрика авионских мотора Раковица, фабрика оружја и муниције у Ужицу, хемијска фабрика „Зорка” у Шапцу, текстилне фабрике у Нишу и Лесковцу и други.

У надлежности Недићеве владе било је и снабдевање градова у Србији. То је, међутим био посебан проблем. Градско становништво је редовно оскудевало у свим прехранбеним артиклима, јер је првенствено требало издвојити контингенте за снабдевање немачке окупационе војске и других њихових институција. На тржиште се допремало мало производа. Црна берза и друге врсте спекулација попримиле су невиђене размере.

Да би се овом проблему колико-толико стало на пут, Недићева влада је донела Уредбу о максимираним ценама за све артикле широке потрошње. Прехрамбени артикли свих врста издавани су преко потрошачких картица, али нередовно и у симболичним количинама.

О проблему снабдевања, Недић је редовно обавештавао војноуправног команданта Србије. Он то чини и у свом меморандуму од 12. Августа 1942. године, где између осталог саопштава: „Најболније питање је исхрана градског становништва, истина о чему се говорило, али до сада још ништа није решено. Читави срезови у земљи ових дана траже намирнице. И у Београду, који има преко 300.000 становника, више од једног месеца није издат ни један хлеб”.

Недићева влада, без обзира на сва ограничења, трговала је са појединим европским земљама. Разуме се да је за ово било потребно одобрење Генералног опуномоћеника за привреду у Србији и да се трговало под његовом контролом. Строго су били одређени производи које треба увозити, односно извозити и у коју европску земљу. (Борковић Милан, 1979:113)

Посебан значај за Немце имало је рударство, а нарочито рудници Бор и Трепча са стратешким сировинама – бакром, оловом и цинком. Они су се постарали да ови рудници одмах прораде, да повећају производњу и убрзају транспорт. Ове руднике осигуравале су специјалне јединице. Радници и стручњаци налазили су се такође под строгом контролом како би се избегле саботаже и диверзије.

У управној и пропагандној сфери, Милан Недић је посебну пажњу поклањао пољопривреди, која је произилазила из његове концепције да је сељаштво елементарни слој друштва, којем се, ради одржавања српског народа и његовог просперитета у будућности, морало помоћи. Наиме српски сељак представљен је као најчистији представник расних особина српског народа, као биолошка и социјална основа српског народа. На велики национални значај сељака, Недић је указао речима: „Да би Србија живела, да би из немаштине и беде изашла што пре, да би земља донела плод, који у себи већ има, потребно је данас више него икада да се у село врате сви који су га напустили и пристали по наговору политичара и фабричких агената да од земљорадника постану мали државни службеници и фабрички радници.” (Слијепчевић Ђоко, 1978: 1352,353)

Недић је сматрао да се нове површине земље могу добити исушивањем мочвара око Мачве, мелиорацијама у Поморављу, Подунављу, у долинама Колубаре и Тамнаве, Млаве и Могиле, Тимока, Луга, Јасенице итд. Отимање од шума није се предвиђало. Шта више, сматрало се да је шуми требало вратити оно што јој је раније отето.

Основ за повећање пољопривредне производње сагледавао се у рационалној обради земље, ђубрењем, употребом модерних справа, планским распоредом културе. Напредак пољопривреде везивао се и за тзв. Праведне цене производа, под којима се подразумевало да буду веће од производних трошкова.

Велику пажњу Милан Недић је посветио и стварању радне службе. Уредба о њеном оснивању донесена је 17. децембра 1941. године. Тзв. Национална служба рада за обнову Србије имала је задатак да цео народ, одређеног доба старости, удружи на заједнички и дисциплинован рад за општо добро земље. Сва лица у служби добијала су бесплатн смештај, радничко одело, храну. Сви су били осигурани за случај болести или несреће на послу. Лица која су извршила обавезу националне службе имала су првенство у заснивању радног односа, студенти и ђаци су могли добити стпендије за студије и учење у земљи и иностранству.

Да би се, колико је било више могуће, поправио положај радника, основана је 1942. године, Српска заједница рада. Циљ

Заједнице био је уједињење радника на националној основи у једну целину и у општем интересу радника, народа и државе. Заједница је обезбеђивала пријављивање за рад у Немачкој, добровољно или принудно, радну снагу за рад у Србији, слала је раднике у руднике, помогала у школовању радничке деце, отвараала кухиње у предузећима итд.

На челу Српске заједнице рада, са седиштем у Београду и филијалама у целој Србији, налазио се Милан Недић. „Под појмом старешинством”, рекао је он, ”лакше ће се извести јединство радничких редова и искључиваће се досадашња политика, која је услед сталног трвења и супарништва слабила раднички положај и морално и материјално.” (Слијепчевић Ђоко, 1978: 351,352)

Збрињавање великог броја избеглица представљало је и национални и социјални проблем. Избеглице су долазиле највише са подручја НДХ, затим из Источне Босне, јужне Србије, са подручја Косова и Метохије, из Бачке. Узима се да је њихов број у окупираној Србији прелазило 500 хиљада, међу којима је било око 85 хиљада деце. (Слијепчевић Ђоко, 1978: 355)

За збрињавање избеглица био је основан Комесеријат за избеглице на челу са Томом Максимовићем. За обезбеђење смештаја избеглица стварана су и друга помоћна тела, пре свега социјално-економски одбори на нивоу бановина, срезова и општина, одбори за исхрану, пословни одбори, пропагандни одбори.

Оружане снаге Недићеве владе

Жандармерија и полиција

Све своје снаге Милан Недић је усмерио на јачање оружане силе, са којом је требало да се супротстави комунистима и њиховим симаптизерима. То је он и наговестио у програму своје владе, истичући да је стварање српске војске један од главних задатака.

Баш око овог питања, у врховима Немачког Рајха било је доста оштрих и полемичних тонова, неслагања и недоумица. Док су на једној страни Немци рачунали да ће Недић, као армијски генерал са доста искуства, успостављањем српских оружаних одреда помоћи угушење оружаног устанка, на другој страни су се и плашили да се оружје које им буду дали не окрене против њих.

Колико су најодговорнији функционери Рајха били опрезни према Недићевој војсци, види се и по ставу министра унутрашњих послова фон Рибентропа. „Ако нова влада има унутрашњу јачину која се од ње ишчекује да савлада комунистичке снаге, треба очекивати и страховати да ће она ту јачину касније употребити за то да влади Рајха поставља незгодне захтеве било које врсте. Стога молим да се у контакту са војним заповедником пази на то и предупреди да се влада изнутра и својим наступом не окрене против Немачке. Морамо задржати могућност да њу у свако доба вратимо у потребне границе или да је опозовемо” - саопштио је Рибентроп у писму упућеном Бенцлеру, 2. септембра 1941. године. (Борковић Милан, 1979:152)

Милан Недић је прокламовао да ће своју оружану силу ојачати на принципу добровољства. Стога је у свим својим говорима, нарочито из прве половине септембра, инсистирао на овом питању. На основу његових инструкција био је одржан и састанак, 3. септембра 1941. године у сали Коларчевог универзитета, са официрима бивше југословенске војске, који су се тада налазили у Београду. На истом месту, 5. септембра окупио се и знатан број подофицира од којих је затражено да као патриоти, ступе у Недићеве оружане одреде. Неколико дана касније, Милан Недић се преко Радио Београда обратио српској омладини, а затим радницима и сељацима.

Први Недићеви одреди положили су заклетву краљу Петру II, 6. септембра 1941. године. Сви су одмах били упућени у борбу против устаника у Мачву.

Да би се имао прави увид у стварању нових одреда (иако је о томе до тада водило бригу Министарство унутрашњих послова), Милан Недић је 7. септембра издао наредбу о формирању „војног одељења” при председништву владе. На његово чело, у својству начелника, постављен је генерал Александар Стојановић, а за његовог помоћника генерал Богдан Маглић. Задаци „војног одељења” били су да води рачуна о организацији, распореду и употреби Недићевих оружаных снага.

Недићева влада нарочито је оскудевала у официрском и подофицирском кадру. Наиме добровољци су се слабо јављали, док је добар део официра пристао уз четнички покрет Драже Михај-

ловића. У таквој ситуацији, Министарски савет, на Недићев предлог, 15. октобра 1941. године доноси Уредбу да сви питомци војних академија из краљевине Југославије, који су се налазили у земљи, прикупе ради продужења школовања. „Официрска школа жандармерије” требало је да са радом започне већ 1. новембра 1941. године.

Како би своје оружане одреде могао ефикасније супроставити партизанским снагама, Недић је 21. новембра 1941. године издао наредбу о образовању јединствене команде за четнике, љотићевце и своје оружане снаге. Сви делови српских оружаных снага, у погледу командовања, оперативне употребе и снабдевања, овом наредбом потпали су под Команду жандармерије.

Српска државна стража

Почетком 1942. године у немачкој окупационој управи Србије дошло је до великих организационих и кадровских промена. Најпре су спојени Штаб више команде за нарочиту употребу и Штаб војноуправног команданта у једну институцију, под називом Командујући генерал и војни заповедник, на челу са Паулом Бадером. Оперативна група полиције (СИПО) и партијска обавештајна служба СД организоване су у БСД (заповедник полиције сигурности и службе безбедности). На врху ове установе налазио се пуковник др Емануел Шефер.

Прве податке о реорганизацији и Недићевих оружаных формација налазимо у плану Управног Штаба војноуправног команданта Србије, по којем су Недићеве снаге: жандармерија, љотићевци и четници Косте Пећанца - требало да буду „очишћене од непоузданих елемената”. (Борковић Милан, 1979:172)

После припрема, које су практично започеле још крајем 1941. године, а убрзане доласком Аугуста Мајснера у Београд (фебруара 1942), а Недићева влада је 3. марта донела Уредбу о устројству Српске државне страже. Овим Документом, СДС је била дефинисана као наоружана и униформисана група, чији органи као службеници Министарства унутрашњих послова, треба да врше полицијску и граничну службу.

Према поменутој Уредби, СДС делила се на: Градску државну стражу, која је вршила службу у Београду, у другим градови-

ма и у седиштима окружних начелства; Пољску државну стражу на територији целе Србије, изузев подручја градских полиција и на Граничну државну стражу, као јединицу граничарске војске. Мала војна формација, тзв. Српска гарда, обезбеђивала је Владу и Милана Недића лично. Српској државној стражи прилазили су углавном официри, подофицири, жандарми, четници Косте Пећанца и легализовани четници Михајловића.

До јуна 1942. године, на челу Команде СДС налазио се Стеван Радовановић (наследио га је пуковник Боровоје Јовић), који је са свим официрима, подофицирима и стражарима, у службеним, личним и дисциплинским односима био потчињен Министарству унутрашњих послова.

На територији Београда, полицијску службу вршила је СДС Управе града Београда. Сви њени органи сачињавали су посебну јединицу – Команду, која је била директно одговорна управнику града Београда, Драгомиру Драгом Јовановићу.

Колико је људи било у Српској државној стражи, нема поузданих података. Недић је тврдио да их је средином 1942. године било око 15.000. Међутим, у извештају унутрашњих послова од 28. маја 1942. године наводи се већа цифра – преко 18.000.

По свему судећи, број припадника Српске државне странке није могао да попуни предвиђену квоту, па је Министарски савет донео Уредбу о образовању полицијских школа у свим већим градовима Србије. Да би неки грађанин могао да ступи у СДС, морао је да има два сведока „наклоњена Недићевим властима, као и уверење о владању и понашању, такође потписано од два грађанина. Сваки кандидат морао је да потпише и изјаву, којом се обавезивао да ће у СДС остати најмање три године”.

Када је реч о реорганизацији српске жандармерије, односно о формирању Српске државне страже, интересантно је истаћи и следеће: прво, само три дана после доношења Уредбе о њеном устројству, СДС је стављена под Мајснерову команду, чему се Недић противио.

Регионализација Недићеве управе у другој половини 1941. године

Прва реконструкција „Владе народног спаса”

Почетком октобра 1941. године десила су се интересантна догађаја у Недићевој влади: први, Милан Недић је у својству министра-председника, привремено преузео и ресор министра унутрашњих послова, и други, извршена је реконструкција владе.

У вези са овим питањем, Недић је 1. октобра 1941. године издао наредбу у којој обавештава све министре, команде жандармерија, српске добровољачке команде и четнике Косте Пећанца да с овим датумом преузима и ресор министра унутрашњих послова. Као разлог, Недић истиче да је министру Аћимовићу одобрено шестонедељно одсуство ради лечења. Зашто је стварно Милан Аћимовић послат на шестонедељно боловање не зна се тачно. Постоје, ипак тврдње да је главни разлог био неслагање Недића и Аћимовића.

Иако је Аћимовић био привремено ослобођен функције коју је обављао, Недић му је дао задатак да после лечења посети српске заробљеничке логоре у Немачкој и да код војника и официра популарише Недићеву владу.

Имајући лоше искуство са претпостављеним у Берлину око формирања Недићеве владе, опуномоћеник Министарства унутрашњих послова, Бенулер је сада био обазривији па је још 3. октобра 1941. године, обавестио Рибентропа о персоналним променама које се предвиђају у српској влади.

Почетком октобра 1941. године, како је већ поменуто, Милан Недић је извршио и прву реконструкцију владе, која је у новом саставу изгледала овако: председник министарског савета Милан Недић; министар унутрашњих послова Милан Аћимовић; министар грађавина Огњен Кузмановић; министар финансија Душан Летица; министар просвете Велибор Јонић; министар пошта, телеграфа и телефона Јосиф Костић; министар пољопривреде и исхране др Милош Радосављевић; министар правде др Чедомир Марјановић; министар социјалне политике и народног здравља др Јован Мијушковић; министар народне привреде Ми-

хаило Ољћан; министар саобраћаја Ђура Докић. Стављени су на расположење и дотадашњи министри: Момчило Јанковић, Панта М. Драшкић, др Милош Тривунац и др Љубиша Микић. (Борковић Милан, 1979:146)

Два дана после персоналних промена у Недићевом кабинету, 9. октобра, војни заповедник у Србији обавестио је команданта Југоистока да „сем реконструкције владе у политичкој ситуацији није било промена”.

Недићева влада у новом саставу залагала се за: прво, да стекне поверење немачких окупационих власти, које је током септембра било пољуљано, и друго, свим расположивим средствима што боље супроставити партизанским одредима Србије. У вези са тим, Недић је 12. октобра упутио нови проглас народу, посебно сељацима: „И зато Вас у име српства позивам: устајте, браните своје огњиште од комунистичких пљачкаша, разбојника и одметника од Бога и власти, од породица и друштва, од цркве и вере...” - позивао је Милан Недић.

И док је Недић вршио промене у влади, држао говоре преко радија и штампе, он је паралелно са тим, сада у својству не само министра - председника већ и заступника министра унутрашњих послова, издавао наредбе својим оружаним одредима, банским управама и среским начелствима да интезивирају борбу против комунизма.

Администрација подела Србије

Учвршћењу режима и индивидуализацији Србије под немачким покровитељством, одбацивањем старих облика административне поделе, требало је да послужи и ново административно преуређење земље. Децембра 1941. године власт је укинула бановине и успоставила стари, одувек популаран окружни систем.

Пре него што је извршена нова административна подела Србије, Милан Недић је многим уредбама и наредбама покретао акцију „чишћења” међу чиновништвом. Најпре је наредио да се из редова функционера морају одстранити сви који нису били „чисти” Срби, а затим је објавио и тзв. „Уредбу о уклањању национално непоузданих из јавне службе”. У образложењу је било истакнуто „да Срби сами сносе терет садашњице и да су само они

позвани да стварају бољу будућност своје народу”. Наравно, изумимали су се они Срби, који су бежећи и спасавајући животе, дошли из крајева под туђом влашћу.

За време Савета комесара, а и у периоду Недићеве владе до 26. децембра 1941. године, административна подела Србије је била онаква као и пре избијања рата. Наиме, земља је била подељена на бановине. Стварањем Бановине Хрватске 1939. године нису остварене две – српска и словеначка тако да је земља била административно дезорганизована. На управном подручју Србије нашли су се остаци пет бановина, односно банских управа.

Највероватније у договору са немачком окупационом управом, 26. децембра 1941. године, Милан Недић је спровео нову административну поделу Србије. Читава окупациона зона Србије подељена је на 14 округа. Град Београд са околином, као Управа града Београда, постао је у административном погледу равноправан појединим окрузима.

У Уредби о административној подели Србије речено је да ће се сада општа управа вршити по окрузима, срезovima и општинама, да подручје града Београда чини засебну управну јединицу директно потчињену Министарству унутрашњих послова.

Уредбом је било предвиђено да на челу округа стоји окружни начелник; он је државни чиновник и поставља се на предлог Министарства унутрашњих послова. Он је био представник владе која врши највишу политичку и општу управну власт у округу. Окружни начелник имао је да се стара за добробит својих грађана, да одржава ред, да сваком грађанину гарантује личну и имовинску безбедност, да енергичним мерама и наредбама отклања све оно што би томе могло сметати. Своје послове окружни начелник је обављао преко политичко-управних чиновника, стручних референата и помоћног особља.

Решењем Владе генерала Недића постављена су:

- За начелника Округа Београдског Павле Ђорђевић, инспектор министарства унутрашњих дела, за помоћника Јован Т. Савић, саветник Министарства унутрашњих дела;
- За начелника Округа Ваљевског Владимир Нешковић, за помоћника Слободан Петровић, начелник среза зајечарског;

- За начелника Округа Крагујевачког Милан Калабић, за помоћника Бошко Јокић, инспектор Министарства унутрашњих дела;
- За начелника Округа Краљевачког Милија Диковић, адвокат из Ужица, за помоћника Драгиша Васић, начелник среза ваљевског;
- За начелника Округа Крушевачког др Иван Ђорђевић, бан Моравске бановине, за помоћника Светомир Ћ. Поповић, саветник Министарства унутрашњих дела;
- За начелника Округа Лесковачког Сретен Страњаковић, за помоћника Мирко Аџић, начелник Банске управе;
- За начелника Округа Моравског Драгутин Бошковић, за помоћника Војислав Л. Николић, инспектор Банске управе;
- За начелника Округа Нишког Чедомир Младеновић, начелник Банске управе, за помоћника Славољуб Поповић, начелник среза лесковачког;
- За начелника Округа Пожаревачког Душан Летица, за помоћника Радомир Петровић, саветник Министарства унутрашњих дела;
- За начелника Округа Ужичког Будимир Кораћ, за помоћника Радован Марковић, саветник Банске управе;
- За начелника Округа Шабачког Душан Поповић, старешина кварта Управе града Београда, за помоћника Светислав Стевановић, начелник Банске управе.

Поводом ове реорганизације, Недић је, 27. децембра у Београду, одржао конференцију са новим окружним начелницима. У обраћању новопостављеним начелницима и њиховим помоћницима, Недић је између осталог рекао: „Ја сам лично дошао међу вас да вас поздравим и видим и да вам кажем да је данашњи дан један историјски дан у животу наше ојађене земље – мајке Србије... Ви знате да смо ми до пре извесног кратког времена били саставни део Југославије. Југославија, ту реч Југославија нисмо измислили. Ми смо знали само за једну реч – Србија, и ми војници и сви остали...” Недић је и овом приликом, сасвим јасно изнео свој негативан став према Југославији као држави.

На основу „владиних смерница”, требало је да окружни начелници нарочиту пажњу обратe на следећа питања: чишћењу терена од комуниста и њихових симпатизера, забрани рада свим партијско - политичким групама, подизању порушених зграда, оправци пруга, мостова и друмова, успостављању телеграфско-

телефонске мреже, гоњењу корупције и црне берзе, смењивању старих и постављењу нових општинских управа, збрињавању избеглица, борби против иностране пропаганде итд.

Јануара 1942. године Министарски савет је прописао Уредбу о финансирању округа, уређењу њихове финансијске службе и ликвидирању бановина.

Ова мера Недићеве владе поздрављена је као решење које одговара менталитету и навикама српског човека, културним и економским потребама земље. У ствари, рачунало се да ће новим уређењем најлакше обезбедити ред и мир, чему је све било и предвиђено.

Општа криза „Владе народног спаса”

Однос између М. Недића и немачких окупационих снага у првој половини 1942. године

У првој половини 1942. године, као и у претходном периоду, рад Недићеве владе непрекидно је контролисао Управни штаб са Харолдом Турнером на челу. Од фебруара 1942. године то је учинио и виши вођа СС и полиције, генерал Мајснер. Односи између ова два немачка генерала су били у знаку нетрпељивости из више разлога. Сукоб између њих решен је у корист Мајснера.

Постављање вишег вође СС и полиције Мајснера, пошто му је Хитлер дао готово неограничена овлашћења, од којих је било надзор над радом Недићеве владе, сведочећи о све већем уплитању немачке окупаторске војне власти у послове Недићеве владе. Недић и његови сарадници нису се могли помирити са таквим положајем. Чуле су се чак и изјаве да је постало понижавајуће бити члан такве владе, а поготову њен председник. Недић је готово у сваком обраћању немачким командирима и осталим функционерима у Србији истицао да је доласком Мајснера његова влада практично деградирана.

После рата, на саслушању пред истражним органима, Недић је понављао да његова влада није добила обећану аутономију, да је била обманута и да је доласком генерала Мајснера њена сувереност била потпуно ограничена. О својим контактима са немачким окупационим властима Недић је изјавио следеће: „Од ка-

да сам образовао своју владу, одлазио сам по свим важнијим питањима код заповедника Србије, односно доцније код команданта за Југоисток. Просечно ове моје посете биле су једном месечном, и то увек по позиву штаба војног заповедника. Сем тога, био сам више пута по својој личној иницијативи због проблема који су се с времена на време појављивали. Разговори који су вођени овом приликом, нису имали директан карактер од стране Немаца, већ су обично стављани компромисни захтеви, којима сам ја излазио у сусрет уколико, по мом схватању, нису засецале дубље у народне интересе.” (Борковић Милан, 1979:309)

Недићеви односи са Немцима, с времена на време, били су затегнути и због других мера који су ови предузимали. Такав је био случај и са бугарском окупацијом делова југоисточне Србије (овај проблем ни код Недића, а ни код Немаца није скидан с дневног реда све до ослобођења Србије). Највероватније да се по овом питању Недић и највише замерио окупационим властима. Постоје и тврдње да је влада Рајха, током марта 1942. године, помишљала да ухапси цео Недићев кабинет. Управо када је у врху Немачке разматрано ово питање, опуномоћеник министра спољних послова фон Рибетропа, Феликс Бенцлер је учинио све да Берлин увери у поузданост Милана Недића. Кап доказ његове лојалности, Бенцлер је навео да је Недић одбио италијанску понуду за проширење Србије на рачун НДХ, у шта су били умешани мајори Јездимир Дангић и Бошко Тодоровић.

У озбиљан сукоб са Немцима Недић је првих месеци 1942. године дошао и због тзв. „случаја Драшковић”. Недић је, наиме, непрекидно захтевао да се његова влада „де јуре” призна. Узалудно је заказивао по том питању састанке са Турнером, Бенцлером, па чак и са Мајснером. Када му све то није помогло окренуо се тзв. „дутајућим амбасадорима” Министарства унутрашњих послова Рајха, као што су били, на пример, Везенмајер и Драшковић. Они су по службеном задатку добијеном од владе Рајха долазили у готово све делове Балкана, па тако и у Србију. Када је Драшковић током јануара 1942. године боравио у Београду, Недић му је уручио ед-мемоар своје владе, коју је сачинио са Аћимовићем, али без знања Војноуправног команданта. Овај документ тражио је да се влада призна, да јој се не ограничавају овлашћења, а посебно

да се прошире границе Србије, и то на рачун источне Босне, односно НДХ.

Међутим, овакви покушаји Недића нису давали резултат. Поред општег неповерења у српски народ и његову државотворну улогу, Трећи Рајх је морао водити рачуна и о интересима суседа Србије, крајње непријатељски расположених према њој.

Слични односи између Недићеве владе и немачких окупационих власти остаће све до краја рата. Од првог дана је било очигледно да је она ипак само средство у рукама Немаца. Иако се супростављао појединим Немачким одлукама: бугарској окупацији делова југоисточне Србије, разоружања четника Косте Пећанца, претераном одузимању намирница од српског становништва; ни њему, ни његовим сарадницима није сметало да се са Немцима договарају о најважнијим питањима, нпр. О уништењу НОП-а, одржању реда и мира у Србији итд. Ово прво питање, због своје актуелности, није скидано с дневног реда ни првих месеци 1942. године. И војноуправни командант и Недић, са својим кабинетом, претпостављали су да би на пролеће могло у Србији доћи до оружаног устанка ширих размера, који би по свом интезитету био равн ономе из 1941. године.

Кризне ситуације и сукоби у Недићевој влади

Кризне ситуације Недићеве владе, које су се перманентно јављале за све време окупације, у другој половини 1942. године достигле су кулминацију.

Прва већа криза Недићевог кабинета наступила је само двадесетак дана по његовом постављању. Наиме, оружани устанак у Србији попримио је тада већ толике размере да министар-председник није имао снаге да му се супростави.

Следећа озбиљна криза наступила је поводом стрељања које су Нацисти извршили у Краљеву и Крагујевцу, октобра 1941. године. На саслушању после рата, Недић је у вези са овим злочиним изјавио: „Због овог случаја моја влада је поднела оставку, али како су Немци обуставили даља масовна стрељања и пошто су захтевали да се оставка повуче, то је у влади преовладало мишљење да и даље остане на власти”.

Уследила је затим и Бугарска окупација појединих делова југоисточне Србије. Улазак Бугара, као велики непријатељ Срба, влада и народ третирали су као најгору казну. Недић је и овог пута претио оставком, па чак и самоубиством.

Многидруги проблеми потресали су Недића и његову владу: стални прилив избеглица и немоћ владе да им пружи смештај, исхрану, запослење и друго; експлатација становништва од стране немачког и бугарског окупатора; губљење власти над сопственим оружаним снагама итд. Углавном, када би наступила таква кризна ситуација, Недић је упућивао меморандум војноуправном команданту Србије. То је учинио и 12. августа 1942. године, и тиме, могло би се рећи, започиње и највећа криза владе народног спаса.

Наредног месеца криза у Недићевом кабинету заоштрила се до те мере да је он, по свему судећи, тада заиста намеравао да поднесе оставку и да је једва био спречен у томе. Цео проблем српске владе овога пута узело је у своје руке чак Министарство спољних послова Рајха на челу са Рибентропом. Феликс Бенцлер је писао Рибентропу да је Недић заморен од владања, нервозан, пренадражен, болестан, а пре свега незадовољан влашћу и немачким проширењем надлежности у послове Српске државне страже и пољопривреде, додатним неочекиваним разрезима.

Кризне ситуације Недићевог кабинета избијале су и због сталних сукоба његовог чланства. Наиме, још у периоду Савета комесара, а нарочито у време његове кризе, дошло је до размирица између групе припадника Димитрија Љотића и комесара „стојадновићеваца” (подржавали су политику Милана Аћимовића). Та неслагања кабинета пренета су и на Недићеву владу, оптерећујући је и чинећи је мање ефикасном за време окупације.

Нису били ретки ни сукоби између жандармерије и Љотићевих добровољаца, затим између добровољаца и четника Косте Пећанца, између ових и Српске државне страже. Недић се упорно трудио да такво стање измени, али је у томе имао све мање успеха.

Неслагања у српској влади подгрејавале су и немачке окупационе власти. Примера ради, генерал Турнер, док се налазио на челу Управног штаба, све време је подржавао Милана Аћимови-

ћа. На другој страни, генерал Мајснер је одмах по доласку у Београд стао уз Драгог Јовановића.⁴ Природно, Недић се није могао сложити са таквим форсирањем човека који је сада обављао три врло важне функције, Јовановић је био председник градске општине, управник града Београда и шеф Српске државне безбедности.

Милан Недић се није слагао ни са Аћимовићем. Он му је био велики ривал. Један од разлога његове нетрпељивости, према изјави опуномоћеника за привреду, Нојхаузена, јесте тај што је Аћимовић имао превише обзира према четничком покрету Драже Михајловића.

Многи извори говоре да је Недић био у лошим односима и са Димитријем Љотићем, и поред тога што су њих двојица пре рата по извесним питањима сарађивали и што су били у родбинским везама. Према обавештењима до којих је дошла немачка полиција у Београду, Љотић је чак био решен (у другој половини 1943. године) да изврши неку врсту државног удара и Недића смени са положаја председника владе. (Борковић Милан, 1979:376)

У Недићевој влади постојале су три групе, које су настојале да заузму важније ресоре и да обезбеде што више утицаја на целокупну управу у земљи. У првој групи налазили су се: Милан Недић, Велибор Јонић, генерал Костић, Огњен Кузмановић и Ђура Докић. Они су се залагали за стварање једне државне странке и увођење положаја српског гувернера или државног руководиоца, који би био изнад председника владе. Другу групу је предводио министар унутрашњих послова Милан Аћимовић. Министар привреде Михајло Олћан и вођа „Збора”, Димитрије Љотић, представљали су трећу групу у Недићевој влади. У извештајима ВДС наводи се да је Љотић намеравао да постане гувернер Србије, у ком би случају Олћан дошао у комбинацију као председник владе. (Борковић Милан, 1979: 376, 377)

Групашко деловање, а посебно општа криза владе, попримили су временом такве размере да је било неминовно, по други пут, одстранити неке ministre. На захтев немачких окупационих

⁴ Заслугом Мајснера Драги Јовановић је постављен за шефа Српске државне безбедности.

власти, ради ефикаснијег управљања, Милан Недић је 7. новембра 1942. године извршио нову реконструкцију свог кабинета.

Реконструкција владе

Цела прва половина 1942. године била је у знаку реорганизације у српској управи, на чему су, поред изванредног комесеријата за персоналне послове, био ангажован и Управни штаб војно-управног команданта.

Посредством појединих уредаба и прописа Недић је покушао да повећа углед својих министара и осталог особља у управи. У вези са тим била је донета Уредба о статусу министара чланова српске владе, која је ступила на снагу 24. фебруара 1942. године. У њој између осталог, било је речено да је „статус министарских чланова српске владе у свему једнак статусу министара по закону о чиновницима од 1931. године.” (Борковић Милан, 1979: 380)

Користећи се акцијом своје владе и Управног штаба на систематизацији радних места, као и отпуштања непоузданих елемената, Недић је јула 1942. године прописао Уредбу о уређењу Министарског савета. На основу ње би председништво Министарског савета било врховно државно надлештво за организовање државне власти, координацију целокупне државне администрације, надзор над управним властима и припремање законских предлога. Уредбом је било предвиђено и да се Министарски савет подели на: опште, управно, инспекционо одељење и одељење државне пропаганде. Међутим десет дана касније, оптуживан да жели неограничена овлашћења у Министарском савету, Недић је био приморан да поменуту уредбу повуче.

У Немачким окупационим институцијама у Србији дошло је до жучне расправе о овој уредби. Мајснер је оптуживао Турнера „за узурпацију власти и пристрасан став према српској влади”, а Паул Бадер Недића да је хтео „помоћу уредбе да организује српски генералштаб”. О свему овоме био је обавештен и командант Југоистока, који је и одобрио укидање Уредбе. Истинска позадина Уредбе је, по мом схватању, следећа: „Српски министар-председник хоће кроз њу да све одлучујуће функције обједињи у својој руци и тиме створи диктатуру. Уз то би извесном броју бивших српских официра била стављена у руке сва расположива

државна и вандржавна средства моћи... Ја сам одобрио укидање уредбе од стране командујућег генерала и заповедника у Србији, јер Уредба није била поднета на одобрење, а и зато што постоји приговор више СС и полицијског вође...” (Борковић Милан, 1979: 381, 382) – стајало је, између осталог, у извештају који је командант Југоистока упутио начелнику Врховне команде Вермахта.

Многи немачки извори указују да је Недић био увређен оваквим развојем догађаја, јер по њему само уредба о председништву Министарског савета је спадала у оквир реорганизације и није представљала ништа ново.

У другој половини 1942. године Недић и његова влада су били присиљени да предузму санкције против неких својих најближих сарадника. Највероватније да су то Немци од њих захтевали. На удару су, у првом реду, били срески и окружни начелници, отворени сарадници четничког покрета Драже Михајловића. Вероватно под утицајем Аћимовића, Недић је покушао да спасе Милана Калабића, окружног начелника у Пожаревцу. Крајем августа га је преместио и наименовао за једног саветника у Председништву Министарског савета. Међутим, већ почетком септембра, на инсистирање Мајснера, Недић је морао да изда налог за хапшење четири окружна начелника: Милана Калабића у Пожаревцу, Будимира Кораћа у Ужицу, Драгомира Лукића у Ваљеву и Мартиновића у Нишу. Нешто раније, ухапшен је био и Богдан Гордић, заменик Косте Пећанца.

Све ово се дешавало у периоду када је Недићева влада запала у највећу кризу од свог образовања и када су међусобни сукоби и групаска деловања у самом њеном врху достигла највећу кулминацију. Једини излаз, и за немачке окупационе власти и за српског председника, била је нова реконструкција владе. Мајснер, Турнер, Бенцлер и други били су истог мишљења – криза Недићевог кабинета може се успешно пребродити само персоналним променама у њеном врху.

Још од 10. октобра, Милан Недић је од Турнера добио налог, у коме се инсистира да министар-председник направи предлог за министре које треба опозвати, као и за оне које треба поставити на њихова места. Истог дана Недић је одржао говор преко

Радио Београда, у коме је посебно нагласио да „Влада народног спаса” мора јединствено деловати, уколико жели да оствари мисију која јој је поверена.

Седмог новембра 1942. године, Недић је у својој резиденцији примио новинаре и саопштио им да је у Србији извршена нова реконструкција владе. Том приликом одао је признање свим дотадашњим сарадницима – министрима: Милану Аћимовићу, Јовану Мијушковићу, Чедомиру Марјановићу и Михајлу Олћану. Истовремено, Недић је саопштио да су за нове министре постављени: Танасије Динић, дотадашњи изванредни комесар за персоналне послове, затим Радосав Веселиновић, др Милорад Недељковић и инж. Стојимир Добросављевић.

„Ново време” је 11. новембра 1942. године донело информацију да су ранији министри Недићеве владе: др Милош Тривунац, др Љубиша Микић, Панта М. Драшкић и др Милош Радосављевић пензионисани, а Момчило Јанковић, министар на расположењу, разрешен ове дужности.

Овим путем, вишемесечна криза Недићевог кабинета била је, бар привидно, отклоњена. За извесно време биле су отклоњене свађе између владиних министара, што је у дотадашњем периоду знатно ометало рад српске управе у целини. Осим тога, била су испуњена и два услова из Недићевог меморандума од 16. септембра 1942. године. Као прво, немачке окупационе власти су му обећале да ће и званично бити признат његов кабинет као „легална влада” и паралелно са овим, да ће Министар-председник у догледно време бити позван на разговор у Берлин, где ће бити примљен код Хитлера и Рибентропа.

Организација Недићеве управе

Криза у Влади

Када је у другој половини 1942. године НОП у Србији почео поново да ојачава, окупатору и квинслизима су наносени знатни губици.

Наступа период велике кризе Недићеве владе. Кризне ситуације су се у влади манифестовале тако што је у свим тежим ситуацијама Недић најављивао оставке свог кабинета. Разлог лежи у

томе што његова квинслинска организација није била способна да реши компликоване и сложене задатке добијене од окупационих власти у Србији.

У другој половини 1942. године криза је достигла свој врхунац. Излаз из кризе Недић је покушао да нађе тако што је 7. новембра 1942. године извршио реконструкцију свог кабинета. Главна промена је настала у ресору Министарства унутрашњих послова пошто је на место Милана Аћимовића постављен Танасије Динић познат као један од највећих германфила у Недићевој влади.

У другој половини Недићеве владе није било неких промена које би значиле да Недић мења своју политику према окупационим властима, а и према становништву. Приликом његове посете Рибентропу и Хитлеру, септембра 1943. године и Недић и његови министри су доживели разочарење.

Ни један од Недићевих захтева: да се учврсти председник, давање самосталности његовој влади, да се прошире границе окупираних Србије, те да окупациони трошкови буду фиксирани, затим да се под његову команду ставе СДС и СДК није прихваћен.

Напротив, Хитлер му је запретио да ће, уколико српска управа не буде спроводила наредбе и урдбе окупационих власти, Немци предузети још суровије, репресалије према становништву Србије. Тако је Недић и даље радио по старом, односно слушао је и извршавао немачке наредбе све док 6. октобра 1944. није напустио земљу.

Када није могао да одговори на захтеве својих наредбодаваца (који воде рат на источном и западном фронту) Недић је углавном излаз из кризе тражио у персоналним променама свог кабинета.

Реконструкцију „Владе народног спаса” Недић је вршио неколико пута, али најважнија је била она од 5. новембра 1943. када је Недић сменио са положаја своје главне ривале који су били и највећи германфили: Драгог Јовановића је сменио са дужности шефа Српске државне безбедности, а Танасија Динића са положаја министра унутрашњих послова. Оба ова ресора Недић је задржао за себе па је њима и руководио у влади.

Последње две године Недићеве владе под немачком окупацијом су обележене нереалним захтевима Недића и његових министара за проширење Србије тј. за стварање Велике Србије.

Недић је упркос томе што нису постојале никакве реалне могућности (пошто Немци ратују на источном и западном фронту) тражио да прошири своје границе молећи да се Србији припоји Санцак, Црна Гора, делови источне Босне, Срем и још неки делови Југославије. Међутим немачке инстанце у Југославији нису се са тим слагале сем Нојбахера који је у извесном смислу подржавао Недића.

Што се тиче односа Недићеве владе према суседима може се истаћи да су Бугарска и НДХ биле на удару њене критике. Српски квислинзи су осуђивали усташку владу у Загребу због злочина које је починила према српском народу. Бугарска је пак оптуживана због окупације знатног дела Србије.

Занимљив је однос Недића према емигрантској влади у Лондону. Наиме, Недић је често и оштро осуђивао емигрантску владу али никад краља. С друге стране све емигрантске владе које су се у емиграцији често мењале осуђивале су Милана Недића због његове колаборације са окупатором. Нарочито током 1943. године (према неким документима) било је контаката између двеју антикомунистичких влада. У последњој години окупације Милан Недић и његови министри су у говорима преко радија, и штампе јавно позивали краља Петра II да им помогне односно да их спасе пред налетом снага НОВЈ.

Рад Недићеве владе у првој половини 1944. био је обележен великим напорима да се што ефикасније супростави ослободилачком покрету Србије. Ту је добила подршку Немаца, Бугара и четника.

Живот под окупацијом

а) Задружна држава

Недић је у сељаштву видео основу српског друштва, сељаштво је било „праизвор” животне снаге и представник расних особина српског народа. (Петрановић Бранко, 1992:464)

Сељаштво је чинило огромну већину народа у Србији у којој је постојала традиција задругарства. Ту се јавља и идеја о зад-

ругарској држави. Било је важно придобити сељаштво, а концепција сељачке државе је одговарала и Немцима. Још према Уредби Савета комесара обновљен је Задружни рад, а задруге и задружни савети су били учлањени у Главни задружни савез и морали су одмах да обнове рад. Сељаштво је имало обавезу исхране целог народа.

По налогу Милана Недића, Илија Пржић и Цека Ђорђевић су 1943. године са групом сарадника направили план о „сељачкој држави”. Тај план је познат под називом „Главни циљ народнозадружног уређења државе”.

Оваква концепција државе је требало да унапреди материјални и духовни живот српског народа и да ојача сељаштво. Држава је имала да пружи сељацима материјалну, социјалну и моралну помоћ. На челу уједињених српских домаћина био би Милан Недић као Врховни домаћин. Он би повремено позивао српске домаћине на договор. Сусрети српских домаћина су се обављали у установи „Земља и рад” (Дом српских сељака).

У Сељачкој држави би се увела хијерархија по којој на челу породице, села, општине, среза, округа и државе постоји један старешина. Свако село је имало старешину, то је требало да буде богатији сељак. Обнова Србије могла се остварити само на задружно-сељачкој основи. Недић у Београду прима домаћине из целе Србије који су код њега долазили на консултације. Спектакуларан чин су представљале делегације српских сељака упућиване у Русију да би се упознале са колхозним системом и стањем руског села и сељака.

У тежњи Недићевог режима да организује националну, задружну сељачку државу јануара 1943. упућена су два меморандума генералу Паулу Бадеру са основом будуће државе коју је требало у току зиме 1943.године створити. Држава је морала постати заштитник српског села а сељаштво је сматрано готово покретачком снагом. По концепцији сељачке државе водило се рачуна о томе да је сељаштво најважнији и најмногбројнији друштвени слој. Такође је требало сачувати ауторитет старешине села.

Оваква сељачка држава у Србији није створена и због страховања Немаца да иза ових Недићевих покушаја стоје Италијани,

тако да сви Недићеви покушаји код Немаца око овог питања нису успели.

Немачка је у Србији гледала аграрни простор који представља део великог привредног простора Трећег Рајха. Ова чињеница је одређивала и будући развој Србије као аграрне земље. Недићева концепција о селу и сељаштву као о основи будућег друштва произилазила је из његове конзервативне политичке филозофије.

Управни и привредни штаб Војног заповедништва Србије је био веома заинтересован да се у Србији одржи предратни ниво пољопривредне производње. Немцима је сасвим одговарала пољопривредна производња Србије, на њу су били навикли а није било тешкоћа око транспорта.

О значају пољопривреде говори чињеница да је обновљен рад Пољопривредног факултета. Од њега се очекивало да помогне у стварању стручног кадра у којем се оскудевало. Донет је и План о планској пољопривредној производњи али све ово није дало очекиване резултате. Јер, Србија је била под окупацијом, а српски сељак није сматрао Немце за своје пријатеље. Недић није могао да обезбеди да приноси остану у Србији, пошто се окупатор није одрицао свог дела. Сељаштво је погођено немачким захтевима за већим давањима житарица и других производа. Радна снага у великом броју се налазила у заробљеништву, а са друге стране сељак је ранио разне војске, а такође и десетине хиљада избеглица. Тако је велико бреме окупације пало на сељака. Он је позиван да даје свој допринос за исхрану становништва и за оне који немају. Недић је уверавао сељаке да се рат води за његово ослобођење.

Према пропаганди Немци су се борили за бољи живот српског сељака. Пољопривреди се поклањала велика пажња јер су Србија и Банат биле житнице којих се Херман Геринг творац плана Немачке привреде није могао одрећи.

Водило се рачуна и о сточарству па је предвиђано која врста стоке у ком крају треба да се гаји. Недић је сматрао да се нове површине могу добити исушивањем мочвара, мелиорацијама а нарочито у Подунављу, Поморављу у долини Млаве, Тимока...

Да би се развој пољопривреде покренуо требало је сељаке снабдети пољопривредним средствима. У том смислу влада је од-

лучила да Ваљевска фабрика Вистад производи алатке за сељаке. Поводом изложбе „Српских плугова” Недић је у јулу 1943. рекао да се српски народ определио за конструктиван рад, мада у тешким условима, што је доказ његове снаге. Планским радом морала се превазићи примитивна обрада у пољопривреди. Планска производња је била неопходна.

Проблем српског села је био у томе што су пољопривредни производи продавани у бесцење. Сељак, иначе није био спреман да у производњу уноси новине, а у самом селу није владала слога. Село је било без потребне радне снаге. Оно није прихватало концепцију Милана Недића о обновљеној Србији у „Новој Европи”. У току рата Србија у односу на друге крајеве није доживела глад и поред издржавања окупаторских снага и извоза у Трећи Рајх. У сваком случају живот под окупацијом је био далеко од онога што је износила пропаганда.

б) Индустрија и рударство

Привреда као уосталом и све друго у Србији, била је под контролом главног опуномоћеника за привреду Хојхаузена. Индустрију је надзирао његов опуномоћеник Нетнер а рударство Кајзер.

Седиште индустрије је било у Београду, једино је Војводина по броју предузећа била испред Србије. Војна индустрија је била смештена у Србији. Она је била застарела о чему сведочи и наоружање Југословенске војске уочи рата. У војно техничком заводу су израђиване пушке, пушкомитраљези, ручне бомбе, авионске бомбе, минобацачи.

Индустријска предузећа у Србији су после окупације била организована у 29 великих фирми од којих су значајна Сартид у Смедереву, Вистад – Ваљево, Фабрика оружја и муниције у Ужицу, Фабрика авионских мотора у Раковици, текстилна фабрика у Параћину и др.

Индустрија у Србији је патила без радне снаге, без стручњака, без сировина, горива и мазива, а поседовала је старе и застареле машине. Ипак она наставља да ради и под окупацијом. Извештај о томе је дала Индустријска комора у септембру 1943.

Рудници су оскудевали у радној снази па је она проналажена у редовима српских сељака и радника, па чак и у редовима логораша. Руднике су чувале специјалне јединице а рудари и стручњаци су се налазили под специјалном присмотром како би се избегле евентуалне саботаже. Рудници су углавном радили несметано.

На основу података из 1943. године радили су следећи рудници: Вршка чука, Добра срећа, Тресисаба, Грочански рудници, Ресава, Јарандо, Ртањ, Алексинац, Златар, Јадарски рудници, Колубара, Морава и други. У 1943. у рудницима је радило око 13.000 рудара.

За Немце је био најважнији Борски рудник оштећен од стране Југословенске војске, а поред Бора и Трепча је била важан рудник, затим рудник антимона код Крупња, рудник магнезита код Ужица, рудник пирита код Горњег Милановца и рудници угља у источној Србији. Нарочито је Борски рудник оскудевао у радној снази. Много рудара је бежало због очајних услова рада а и недеља је постала радни дан. Да би се рударство у Србији подигло на ниво који је одговарао окупатору, септембра месеца 1943. Немци у Србији доводе рударски батаљон Југоистока са око 1000 радника. Фебруара 1944. у Бор је дошло око 1400 италијанских заробљеника. Напуштајући Бор октобра 1944. године Немци га знатно оштећују уништавањем свих важнијих уређаја рудника.

в) Недић и „Српска заједница рада”

У Србији је уведена „Национална служба рада за обнову Србије”, са задатком да се цео народ одређеног доба старости удружи на заједнички рад за опште добро. Сваки Србин од 17-45 година био је обавезан на службу у обнови земље. Трајање рада у служби је било годину дана, а био је обезбеђен бесплатан смештај, радничко одело, храна и превоз. Рад у служби је доносио и одређене повластице.

На челу Српске заједнице рада са седиштем у Београду био је Милан Недић. Она је обезбеђивала пријављивање за рад у Немачкој, радну снагу за радилишта, руднике и шумску експлатацију. Недић је радницима обећавао да ће добити своја права, а контролисао их је преко Радничке коморе, Берзе рада, Британске бла-

гајне. Раднике је ословљавао браћом и тражио од њих да буду добри Срби. Недићева влада је пропагирала рад у Немачкој као начин да се збрине породица. Крајем 1943. године Недић је основао Завод за васпитање омладине у Обилићеву. Тај дом је окупио ратну сирочад, напуштену и посрнулу децу и оспособљавао их за нормалан живот. Дом је почео да ради почетком 1944. а примао је око 300 мушке и 100 женске деце.

з) Просвета и култура

Српска просветна и културна политика је полазила од величања политике Милана Недића, српске прошлости, осуде Југославије. Идеолози блиски Недићевом режиму се приклањају режиму „нове Србије” (Петрановић Бранко, 1992:484) која мора да се ослања на славну прошлост.

Развијана је теза о пријатељству немачког и српског народа, о благонаклоности Немачке ка Србији, а антијугословенску политику су подржавали и Немци. За Недића је Југославија била „покојник” који је Србију довео до просјачког штапа.

Идеје просветне политике се виде у „Просветном гласнику” који је уређивао др. Филип Медић, а издавач је био Велибор Јонић. У систем васпитања уведено је православље јер је религија сматрана спасом. Свети Сава се помиње као творац српског национализма.

Омладина је васпитана на српском национализму, а на Недића се гледало као на спасиоца српског народа који је успео да одложи пресуду немачког над српским народом, а његова посета Хитлеру 1943. је описана као победа Срба.

Мирослав Спалајковић упоређује Милана Недића са Николом Пашићем и са Кнезом Милошем. Под Милошем је Србија васкрснула у 19. веку а под Недићем у 20. веку. Спалајковић Недића сматра националним херојем који је спасио српски народ од уништења и пропасти.

У издавачкој делатности је требало објавити 100 стандардних наслова које би сваки Србин морао да прочита. Васпитне институције су морале да изграде нови тип Србина који свој живот проводи као део народног живота. До септембра 1943. за овај План је урађено 95 пројеката.

Просветни живот је био у надлежности Министарства просвете са Велибором Јонићем на челу. Саветодавна улога је припадала Главном просветном савету. У просвети и култури је у 1944. године радило око 12000 лица.

Просветно културна политика је строго усмерена и контролисана, а ђаци и наставници строго надгледани, нарочито комунисти. Литература о организацији школског система је углавном била немачка, па се преводила на српски језик.

Према Уредби о непоузданим лицима у просвети отпуштено је доста наставника па је део наставничког кадра тражен у избеглицама, а на школовање у Немачку је послато 1000 студената. Поред тога из службе се уклањају и жене, а у службу су примани они који су могли да се обавежу да ће служити режиму.

И ђаци су стављани под строги надзор а непоуздани су искључивани из школа. 1943. ђаци су организовани по војним десетинама са десетарима. Школе су радиле у тешким условима полицијског притиска и без довољно зграда и школског прибора. У школама су организована антикомунистичка предавања. 1942-1943. отворене су нове стручне школе у Београду, Смедереву, Аранђеловцу.

Универзитет у Београду није радио мада су на њему полагани испити. Мада се Недић залагао за отварање Универзитета како би подигао свој углед он није отворен до краја окупације. Доста студената се школовало на Немачким универзитетима.

На масовном народном просвећивању у духу националне политике и антикомунизма су радили Министарство просвете, Српска заједница рада, установа „Земља и рад” и Народни универзитети.

Велибор Јонић је 1943 год. на Коларчевом универзитету отворио течај „Против комунистичког схватања света”. Просветни и културни живот је био под диригентском палицом Немачке и служио је за ширење немачке културе и одржавања српског народа у покорности.

Мада је колаборационистичка пропаганда представља Немачку као највећег пријатеља српског народа, ова је пљачкала најзначајније тековине српске културе. Опљачкани су многи му-

зеји, манастири, а од народа Србије се захтевало да стекне поверење победиоца.

Недићева влада је подстицала отварање музеја у Београду и унутрашњости а подстицала је и неговање музике. Такође су приказивани и филмови и то немачки и италијански.

Недићев режим је организовао и више изложби а значајно место је припадало и позоришту. Теоретичари уметности и драме су у позоришту видели значајну функцију у домену културне пропаганде режима јер је драмски репертоар био тако и прилагођен а режиму и Немцима је било стало да живот у Београду изгледа као да није рат. Министарство просвете је образовало и сеоска позоришта али она су слабо радила због ратних дејстава.

Међу глумцима Народног позоришта су се истицали Добрица Милутиновић, Жанка Стокић, Љубинка Бобић, Миливоје Живановић и др. Посебне представе позориште је давало за немачку војску, служећи на тај начин у служби забављача окупатора.

После уласка јединица НОВЈ у Београд, октобра 1944. ухапшени су и осуђени на издржавање казне или чак и стрељани многи угледни глумци, певачи, балетски играчи.

Крај Владе Милана Недића

Недић је настојао да изгради Србију у оквиру „нове Европе” мада за Србију у том новом устројству света није било места. (Петрановић Бранко, 1992:746) Недићева влада је потпуно зависила од Немаца што му нису опростили ни Краљ, ни Симовић, а ни Дража Михајловић. Међутим, сам Милан Недић се до краја надао да је спасилац целокупног српског народа.

Августа 1944. почиње битка за Србију и ту су основани 13. и 14. Корпус НОВЈ, а у Топлици су вршене припреме за оснивање Јединственог народноослободилачког фронта Србије. Снаге НОВЈ су нарасле током 1944. године.

После постигнутог споразума са Дражом Михајловићем, а уочи бекства из Србије, Недић је образовао Комитет за обједињавање свих реакционих војних снага, које ће у одређеном моменту преузети власт у Србији. Али овај план већ у свом зачетку доживео је неуспех.

Према следећем Недићевом наређењу све квинслишке оружане формације требало је да се повуку ка Шапцу и Дрини, а затим у Босну, а под командом његовог шефа кабинета генерала Миодрага Дамјановића. Међутим, ни ово наређење није могло бити извршено јер долази до јаког надирања НОВ кроз Србију. И разбијене квинслишке јединице делом прелазе у четнике. Главнина Српске државне страже се окупила у Јагодини под командом генерала Стевана Радовановића и ставила се по Дражину команду. Заједно са разбијеним четницима из Србије стража је побегла у Босну, а затим крајем године у Аустрију. Ови остаци од око 1.500 људи се прикључује СДК који је са четницима Момчила Ђујића распоређен у Словенији и Истри. Њих је било око 8.000 и они су прикључени Химлеровим СС трупима.

Последња седница Недићеве владе под окупацијом је одржана 3. септембра 1944. а онда функцији српске владе узимају немачке власти. Српска влада се премешта у Немачку. (Миловановић Никола, 1977:197)

И пре него што је квинслишка управа у Србији формално престала да постоји неки функционери су почели да напуштају земљу и беже у Беч. То је учинио и Танасије Динић који је имао задатак да у Аустрији организује прихват избеглица из Србије.

Крајем септембра у Беч се склонио и део полиције а онда и већина Недићевих министара. На крају, почетком октобра и Милан Недић је побегао из Србије у пратњи свог пријатеље агента АБВЕР-а Роберта Кронхолца и преосталих функционера своје владе.

Из Беча они су пребачени у Кицбил. Од групе се издвојио Танасије Динић и прекинуо везу са владом.

Димитрије Љотић са својим добровољачким јединицама је преко НДХ стигао у Словеначко приморје, где је намеравао да пружи отпор надирању НОВЈ.

Када су се квислинзи окупили у Аустрији, Нојбахер се трудио да од њих створи политички инструмент који би могао макар и у пропагандне сврхе да користи Трећем Рајху.

У разговору са Недићем, Нојбахер је инсистирао на стварању нове квинслишке владе у емиграцији у који би још ушао и

Димитрије Љотић и један представник покрета Драже Михајловића. Љотић је заузео став безусловне сарадње са нацистима у борби против НОП-а. Као и Недић, и он је рачунао на обрт ситуације. Зато га је Нојбахер сматрао најистакнутијим представником емиграције.

Јаз између Љотића и Недића који је почео у земљи све се више продубљује и Недић му одузима право наступа у име његове владе у емиграцији.

Тада Нојбахер ствара „акциони комитет”, али капитулацијом Трећег Рајха долази до пораза свих Хитлерових сарадника у Југославији. Тиме је коначно прекинута и свака делатност Недићеве владе, а Недић и његови министри су постепено хапшени и изручени органима народне власти нове Југославије.

Неколико дана по изручивању ОЗН-и почело је саслушање Милана Недића. Истрага је трајала непуних 5 недеља и било је сасвим јасно да ће се „издајник” наћи пред судом за ратне злочине. Бојећи се „заслужене казне” Недић се одлучује на самоубиство. Користећи тренутак небудности стражара који га је 6. фебруара 1946. водио на саслушање успео је да му се отме и скочи кроз прозор са 3. спрата у двориште ОЗНЕ-е. Такав је био крај овог „генерала Издаје” како су га називали.

Генерал Милан Ђ. Недић, јунак из Првог светског рата, војник од каријере у Краљевини Југославији, командант армије и министар војске и морнарице, прихватио се, 1941. године, тешке и незахвалне дужности председника „Владе народног спаса” у окупираној Србији.

Влада народног спаса, стајала је пред следећим важним задацима: збрињавање великог броја српских избеглица, обезбеђивање прехране становништва, заустављање окупаторских одмазди и сламање комунистичке револуције.

Ради успостављања реда и мира у окупираној Србији, Недић је формирао ефикасну оружану силу, којом је успео да сузбије комунистичку револуцију, већ крајем 1941. године. Као непоколебљиви антикомуниста, веровао је да са комунистима не може бити никаквог копромиса.

Његов однос према покрету Драже Михајловића, био је свим другачији. Јавно, он је критиковао преурањену четничку акцију и њихову сарадњу са комунистима, као и зависност од избегличке владе а тајно је четничком покрету пружао материјалну и финансијску помоћ.

Генерал Милан Недић напустио је Србију пред сам долазак Црвене армије и партизанских снага као ослободилаца Србије. Из Аустрије, савезници су га предали новоустоличеној комунистичкој власти. Према званичној верзији извршио је самоубиство али је данас та верзија у великој мери доведена у сумњу. Велико је питање, да ли би евентуално суђење могло да докаже некакву Недићеву „издају српског народа“.

Послератна историографија није објективно анализирао рад генерала Недића у окупираној Србији. За историчаре, он је био класичан пример „српског квислинга“, „сарадника окупатора“ или „генерала издаје“. Са друге стране, емигрантска литература имала је уравнотеженији приступ.

Симбол трагедије свог народа, генерал Милан Ђ. Недић, заслужује да његов живот и рад буду достојно обрађени.

Извори и литература

- Зборник докумената и података о НОП народа Југославије*, (том I, књига 1, 2, 3, 4), Војноисторијски институт, Београд.
- Борковић, Милан (1985)- „*Милан Недић*“, Загреб.
- Казимировић, Васа (1995)- „*Србија и Југославија 1941-1945*“, Крагујевац
- Купрешанин, Вељко (1971)- „*Просветно-културна политика окупатора у Србији, Београд у рату и револуцији 1941-1945*“. Београд.
- Марјановић, Јован (1963)- „*Устанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941*“, Београд.
- Марјановић, Јован (1964)- „*Србија у народноослободилачкој борби*“, Бг.
- Миловановић, Никола (1960)- „*Војни пуч и 27. Март*“, Београд.
- Миловановић, Никола (1977)- „*Генерали издаје*“, Београд.
- Павловић, Илија (1994)- „*Милан Ђ. Недић и његово доба*“, Београд.
- Петрановић, Бранко (1983)- „*Револуција и контрареволуција*“, Београд.
- Петрановић, Бранко (1988)- „*Историја Југославије 1918- 1988*“, Београд.
- Петрановић, Бранко (1992)- „*Србија у II светском рату 1939- 1945*“, Бг.

- Терзић, Велимир (1982)- „*Слом краљевине Југославије, Узроци и последице*“, Београд.
- Терзић, Велимир (1963)- „*Југославија у априлском рату 1941*“, Титоград.
- Чулиновић, Фердо (1970)- „*Окупаторска подела Југославије*“, Београд.
- Чулиновић, Фердо (1958)- „*Слом старе Југославије*“, Загреб.
- Слијепчевић, Ђоко (1978)- „*Југославија уочи и за време II светског рата*“, Минхен.
- Томашевић, Јозо (1979)- „*Четници у II свјетском рату*“, Загреб.
- Пропадовић, Милутин (1990)- „*Димитрије Љотић, Збор и КПЈ 1935-1945*“, Искра.
- Костић, Лазо (1990)- „*Спорне територије Срба и Хрвата*“, Београд.
- Костић, Лазо (1976)- „*Армијски ђенерал Милан Недић : његова улога и деловање у последњем рату*“, Мелбурн.
- Костић, Бошко (1949)- „*За историју наших дана : одломци из записа за време окупације*“, Милвоки.
- Костић, Бошко (1965)- „*Истина о Милану Недићу*“, Милвоки.
- Карапанџић, Боривоје (1993)- „*Грађански рат у Србији 1941-1945*“, Бг.
- „*Ослободилачки рат народа Југославије од 1941-1945*“, (1957), Војноисторијски институт, Београд.
- „*Србија у рату и револуцији 1941-1945*“, (1976), Институт за историју радничког покрета Србије, Београд.

DIE REGIERUNG MILAN NEDIĆ

Der beschluss: Biologische Vernichtung von Serbische Volk, der Misserfolg der Kommissars Verwaltung von Milan Aćimović in Bekämpfung von kommunistische Revolution und rohe deutsche Vergeltung drohen serbische Volk ganz zu vernichten. Dass sind die Grunde für General Milan Nedić zu versuchen serbische Volk von weitere Tragedie zu retten. Milan Nedić hat, nach deutsche Vorderung, im Jahre 1941, die Regierung namen „Volks Rettung“ in Serbien geformt. Er wolte, nur viel vie möglich, serbische Flüchtlinge aus andere Teile von Yugoslavien machen.

Schlusssworten: Milan Nedić die Okkupation, die kommessarchie Verwaltung, die Regierung „Volks Rettung“, Waffen Kraft, Genossenschaftliche Staat, die Bildung und die Kultur der Beschlunss.